

Omgaan met seksuele diversiteit in het basisonderwijs

Een aanvulling op het lespakket Relaties & Seksualiteit

Als een kind merkt, dat het zich aangetrokken voelt tot het eigen geslacht, kan het daar behoorlijk van in de war raken, zeker als de omgeving homoseksualiteit afkeurt of belachelijk maakt. Een kind kan zich dan eenzaam voelen of depressief, de seksuele gevoelens ontkennen of toevlucht zoeken in onhandelbaar gedrag. Om deze kinderen te ondersteunen en acceptatie van seksuele diversiteit te bevorderen is aandacht voor seksuele diversiteit in het basisonderwijs essentieel.

Waarom aandacht voor seksuele diversiteit?

1. Al op jonge leeftijd doen kinderen hun eerste ervaringen op met seksualiteit (het ontdekken van het lichaam, zoenen, de eerste seksuele gevoelens), hebben zij relaties, gaan ze vriendschappen aan en worden verliefd. Seksuele en relationele vorming op jonge leeftijd draagt bij aan persoonlijke groei, zelfvertrouwen en een positieve seksualiteitsbeleving. Het bevordert het welzijn en de seksuele gezondheid.
2. Door op een respectvolle wijze aandacht te hebben voor (seksuele) diversiteit in het basisonderwijs, wordt de acceptatie van eventuele eigen homo-, biseksuele of transgender gevoelens en die van anderen ondersteund.
3. Als er respect is voor seksuele diversiteit in het basisonderwijs zal dit bijdragen aan een veilig en prettig school- en leefklimaat. Kinderen worden geaccepteerd in hun seksuele voorkeur/genderidentiteit of relatiekeuze en zijn zich bewust van de variëteit hierin.
4. Kinderen kunnen al vanaf jonge leeftijd het gevoel hebben dat zij 'anders' zijn. Vanaf het tiende jaar kunnen gevoelens en fantasieën ontstaan van seksuele aantrekking tot iemand van hetzelfde geslacht. Dat gevoel anders te zijn kan een terughoudende werking op het kind hebben. Daarom is het belangrijk voor kinderen om te weten dat gevoelens voor iemand van hetzelfde geslacht volkomen normaal en gezond zijn.
5. Sinds vorig jaar zijn de thema's seksualiteit en seksuele diversiteit opgenomen in de kerndoelen van het onderwijs. Basisscholen zijn nu verplicht aandacht te besteden aan deze twee onderwerpen. Ze voldoen hieraan door minimaal vier lessen per jaar te geven in groep 1 t/m 8 uit het vernieuwde lespakket Relaties & Seksualiteit (2011).

Kerdoel 38: De leerlingen leren hoofd zaken over geestelijke stromingen, die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Hoe geef je les over seksuele diversiteit?

In het vernieuwde lespakket Relaties & Seksualiteit (2011) komt seksuele diversiteit geïntegreerd in de verschillende lessen aan bod. Met het omgaan met verschillen en het aanleren van diversiteitvaardigheden als belangrijk onderdeel. Er wordt vaak gedacht dat je speciale kennis en vaardigheden moet hebben om hier les over te kunnen geven, maar het gaat er vooral om om het gesprek over seksuele diversiteit op gang te brengen en kinderen de kans te geven met elkaar over seksuele diversiteit te praten.

Het is van belang dat je kritisch blijft over de heteroseksuele norm en uitdraagt dat we naar een samenleving streven waarin seksuele diversiteit wordt geaccepteerd. Daar hoort ook het afkeuren en corrigeren van homonegatief gedrag bij. Vraag aandacht voor het omgaan met verschillende meningen en wat het betekent om tolerant te zijn.

Ben je bang voor heftige reacties van leerlingen of ouders? Dan is het goed om dit te leren (h)erkennen en uit te zoeken waar dit vandaan komt. Een goede manier om een les over seksuele diversiteit te beginnen is om te vragen wat de kinderen al weten en of ze iemand kennen in hun omgeving die homo, lesbisch of biseksueel is.

Wat denken/weten kinderen eigenlijk over homoseksualiteit?

De meeste kinderen weten nog niet zoveel over homoseksualiteit, behalve als ze iemand kennen. Ze hebben het woord wel eens gehoord en gebruiken het soms ook, maar weten vaak niet precies wat het betekent. Leg homoseksualiteit uit binnen het begrip seksuele diversiteit: je kunt hetero, homo, lesbisch of bi zijn.

Kinderen gebruiken het woord homo als scheldwoord, wat kun je daar aan doen?

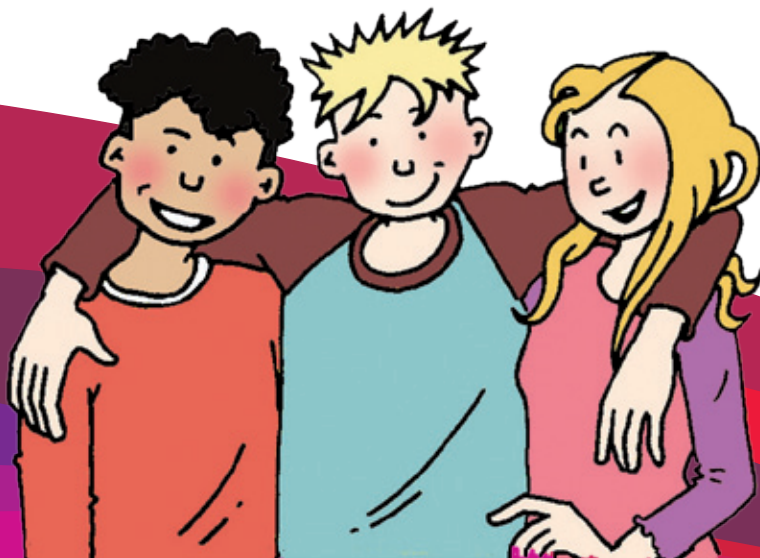
Gebruik het woord homo nooit als scheldwoord en accepteer ook nooit dat iemand voor homo wordt uitgescholden, dat is namelijk pesten. Je scheldt een hetero toch ook niet uit voor hetero? Achterliggende associaties blijken vaak neer te komen op: homo= watje= zachte jongen die lijkt op een meisje. Hiermee wordt gezegd dat jongens niet zacht mogen zijn en meisjes niet stoer. Let maar eens op wie voor homo wordt uitgescholden. Vaak zijn het jongens, die afwijken van de mannelijkheidsnorm. Laat merken dat iedereen er toe doet, er niets mis is met homo zijn, en dat het daarom raar is om ermee te schelden. Natuurlijk kun je deze discussie ook breder trekken door een les te geven over schelden en scheldwoorden in het algemeen. Neem hier ook expliciete tekst over op in de gedragsregels van de school.

Hoe leer je kinderen hun eigen mening te vormen over seksuele diversiteit?

Geef ze bouwstenen mee: informatie over wat het is, wat de woorden betekenen en laat ze een voorbeeld zien, een verhaal van iemand die homoseksueel of lesbisch is. Laat kinderen bijvoorbeeld in reclamefilms kritisch kijken naar beelden over relaties, deze zijn vaak heel heterogericht. Sluit aan bij achtergronden van kinderen, in sommige culturen of religies is homoseksualiteit niet bespreekbaar of acceptabel. Neem dit serieus en zet hier andere opvattingen en voorbeelden tegenover. Laat merken dat ieder kind/mens vrij is in eigen relatiekeuze.

Waarom moet je aandacht besteden aan homoseksualiteit als er helemaal geen homo's op school zijn?

Het is maar de vraag of dit echt zo is. Het is altijd belangrijk dat kinderen leren respect te hebben voor anderen en het leven om zich heen, dus ook buiten de school. Zo creëer je als school een veilige omgeving, waardoor kinderen en medewerkers met homoseksuele gevoelens zich veilig voelen en hun gevoelens zonder schuld en schaamtegevoel kunnen ontwikkelen. Praat er ook eens over met collega's, wat weten jullie eigenlijk van elkaar?

Hoe kijken de verschillende culturen en religies tegen seksuele diversiteit aan?

Er wordt vaak gedacht dat binnen het christelijke en islamitische geloof altijd negatief gedacht wordt over homoseksualiteit, maar dit valt niet zo rechtlijnig te zeggen. Er zijn binnen de geloofsovertuigingen en culturen stromingen die wel ruimte bieden voor seksuele diversiteit. Meer informatie hierover is terug te vinden in de uitgave 'Zwijgen is zonde'.

Lessen over seksuele diversiteit

Seksuele diversiteit wordt geïntegreerd aangeboden in het lespakket Relaties & Seksualiteit met als doel het respecteren van seksuele diversiteit en bewust zijn van verschillende sekserollen en seksuele identiteiten. Als de lessen gaan over relaties, verliefdheid, trouwen, kinderen krijgen of familie wordt seksuele diversiteit altijd benoemd. Het komt expliciet aan bod onder de thema's voortplanting en gezinsvorming en sociale en emotionele ontwikkeling. Hier volgt een overzicht met lessen over seksuele diversiteit en de doelen die met deze lessen behaald worden:

Groep 1-2

les 7 Bij ons thuis:

- inzicht krijgen in verschillende gezinssamenstellingen.
- verschillen in gezinssamenstellingen leren respecteren.

Groep 3-4

les 7 Bij ons thuis:

- bewust zijn van verschillende gezinssamenstellingen en verschillen respecteren.
- weten dat je verliefd kunt worden op iemand van het eigen of andere geslacht, iemand met een andere cultuur/religie of lichamelijke beperking.

Groep 5-6

les 5 Jongens en meisjes over elkaar:

- bewust zijn van verschillen en overeenkomst in rolgedrag tussen jongens en meisjes.
- bewust zijn van de seksestereotype afbeeldingswijze in de media.
- kritisch leren nadenken over seksestereotype rolverwachtingen en -gedrag.

---

les 8 Verliefd:

- bewust zijn van verliefdheid en dat je op verschillende types verliefd kunt worden.
- weten dat je ook verliefd kunt worden op iemand van hetzelfde geslacht, met een ander geloof of uit een andere cultuur, maar dat deze gevoelens en relaties in sommige culturen minder geaccepteerd worden.

---

les 9 Mijn relaties:

- bewust zijn dat er verschillende types relaties zijn.

Groep 7-8

les 10 Verliefd en verkering:

- weten dat je verliefd kunt worden op iemand van het andere en hetzelfde geslacht of met een andere cultuur, religieuze achtergrond of lichamelijke beperking.
- weten dat in Nederland discriminatie op basis van religie, seksuele oriëntatie en lichamelijke beperking verboden is.
- weten wat de gevolgen zijn van homonegatief gedrag of seksuele discriminatie.
- weten wat ze kunnen doen in situaties van homonegatief gedrag.

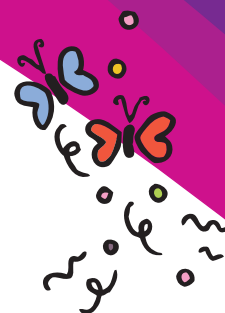
les 12 Verschillende types relaties, trouwen en kind:

- weten dat er diverse relaties en gezinsvormen zijn en dat die kunnen veranderen.
  - weten dat er verschillende opvattingen, waarden en normen zijn rondom vrije partnerkeuze, verloven, trouwen (en kinderen krijgen), samenwonen, uithuwelijken en gearrangeerde huwelijken.
  - bewust zijn dat vrije partnerkeuze niet in elke cultuur gebruikelijk is.
  - leren dat relaties gewoner en geaccepteerder zijn, naarmate je er meer van weet.
-

Het belang van een veilig schoolklimaat

Als school wil je bijdragen aan een respectvolle samenleving, waarin seksuele diversiteit wordt geaccepteerd. Daarvoor is alleen les geven over seksuele diversiteit in de klas niet voldoende. Om bij te dragen aan een veilig schoolklimaat is een geïntegreerde aanpak nodig, zodat seksuele diversiteit een gewoon onderdeel wordt van de grote diversiteit aan relatievormen in onze samenleving. De school geeft het signaal af dat iedereen welkom is door een duidelijk beleid te hebben rondom dit thema:

- Alle teksten tonen de open houding van de school ten aanzien van seksuele diversiteit.
- Seksualiteit en seksuele diversiteit zijn terugkerende items in het curriculum.
- Leerkrachten kunnen zich bijscholen in dit thema en weten er les over te geven.
- De regels zeggen dat discriminatie op basis van seksuele oriëntatie en gender niet mag.
- Er is een breed gedragen aanpak om op te treden tegen het scheldwoord 'homo' en negatieve uitingen over seksuele diversiteit.
- Er zijn materialen, zoals boeken en films, waarin seksuele diversiteit naar voren komt (bij de keuze van onderwijsmethoden wordt kritisch gekeken naar de heteronorm).
- Kinderen weten waar ze terecht kunnen als ze gepest worden of uitgesloten, bijvoorbeeld op basis van hun seksuele voorkeur, sekserolgedrag of vanwege hun lesbische of homoseksuele ouder, opvoeder of familie.
- Er is een klachtencommissie voor ouders en docenten.

Meer weten over schoolbeleid?

- 'Gewoon homo op de basisschool' van APS.
- 'Kijk jij al door een roze bril?' van Movisie (voor leerlingbegeleiders).
- 'Open en Out. 10 Regenboogsleutels voor scholen' van Edudivers.

Wat is er nog meer?

Als je naast de lessen uit het lespakket Relaties & Seksualiteit nog extra aandacht wilt besteden aan seksuele diversiteit, zijn er nog veel andere materialen. We verwijzen hier vooral naar overzichtspagina's, waar veel verschillende soorten materiaal voor het basisonderwijs verzameld zijn.

- Er is veel lesmateriaal specifiek over seksuele diversiteit, waar docenten zelf mee aan de slag kunnen, maar ook waarin seksuele diversiteit niet het hoofdthema is, maar als onderdeel binnen een ander thema zoals mediawijsheid of pesten wordt aangeboden. Zie www.gayandschool.nl/lesgeven/lesmateriaal-po en www.edudivers.nl/lesgeven/basisonderwijs.
- Je kunt ook een ervaringsdeskundige uitnodigen of een voorlichter van het COC. Zij geven op vrijwillige basis voorlichting over homoseksualiteit, coming-out of seksuele diversiteit. Sommige COC's in het land hebben ook speciale lessen voor het basisonderwijs. Informeer bij je regionale COC of kijk op www.voorlichtingindeklas.nl.
- Diverse theatergroepen hebben interactieve voorstellingen of musicals, waarbij seksuele diversiteit een hoofd- of een deelthema is. Kijk voor het aanbod op www.gayandschool.nl/lesgeven/theater-op-school.
- Seksuele diversiteit is een thema, waar wekelijks en soms wel dagelijks iets over in het nieuws is. Als je graag met beeldmateriaal werkt kun je dit gebruiken in je lessen. Kies een fragment, waarvan je denkt dat het de groep aanspreekt. Geef de kinderen een kijkopdracht mee of bespreek wat zij er van vinden. Denk bijvoorbeeld aan GTST, Spangas en programma's van Arie Boomsma. Kijk voor een overzicht van televisieprogramma's rondom het thema seksuele diversiteit op www.gayandschool.nl/lesgeven/televisie.
- De laatste jaren zijn er heel veel leuke prenten- en (voor)leesboeken voor kinderen onder de 12 jaar verschenen. Vooral in de lagere groepen zijn deze uitermate geschikt. De boeken gaan over twee vaders of moeders hebben, homo of lesbisch zijn of over een man die graag een jurk aan trekt. Zie www.seksuelevorming.nl voor een overzicht.

Feiten en cijfers

De schatting is dat vijf tot tien procent van de mensen lesbisch, homo, of bi is. Van alle jongeren tussen de 12 en 25 jaar zegt 2,7 procent van de jongens en 1,5 procent van de meisjes vooral of alleen op seksegenoten te vallen. Twee procent van de jongens en 4 procent van de meisjes in de bovenbouw geeft zelf aan dat zij verliefd zouden kunnen worden op respectievelijk een jongen en een meisje.

Hoe ontwikkelt de seksuele oriëntatie zich?

De ontwikkeling van de homoseksuele identiteit is gebaseerd op een opeenvolging van gevoelens en ervaringen, die leiden tot het besef homoseksueel of lesbisch te zijn. Dat begint met het gevoel van 'anders' zijn dan leeftijdsgenoten, soms al op vijf- of zesjarige leeftijd. Tussen het achtste en tiende jaar wordt de seksuele voorkeur verkend door middel van verliefdheid en fantasieën. De groepsnorm is heteroseksualiteit en vriendschappen zijn er vooral met kinderen van het eigen geslacht, dus ook seksuele spelletjes. Dit hoeft verder niets te zeggen over de uiteindelijke seksuele oriëntatie. Vanaf het tiende jaar ontwikkelt de seksuele voorkeur zich verder, wat voor sommige kinderen kan betekenen dat zij al een sterke voorkeur gaan voelen voor een bepaalde sekse. Anderen gaan eerst experimenteren, voordat ze hun seksuele voorkeur bepalen.

Op welke leeftijd hebben jongeren hun coming-out?

Jongens vertellen gemiddeld met 16,6 jaar voor het eerst aan iemand dat ze (ook) op seksegenoten vallen. Bij meisjes is dat 15,9 jaar. Toch geeft vijf procent van de homojongeren tussen de 12 en 25 jaar aan, dat ze voor hun 12e jaar aan iemand verteld hebben homoseksueel te zijn. Voor de meeste jongeren duurt het proces van coming-out enkele jaren. Jongeren vertellen het nu gemiddeld ruim een jaar eerder dan zeven jaar terug en ze zitten steeds vaker nog op de middelbare school. Dit betekent niet dat het op de basisschool nooit voorkomt, maar wel minder vaak.

Worstelen homo- en biseksuelen met hun identiteit?

Dertig procent van de homojongens tussen de 12 en 25 zou liever hetero zijn en 22 procent vindt het niet fijn om als homo of bi te leven. Bij lesbische meisjes geldt dit voor tien en acht procent.

Hoe is de psychosociale gezondheid van homo, bi en transgender jongeren?

Uit onderzoek onder ruim 1600 homojongeren van 16 tot 25 jaar blijkt dat één op de zeven lesbische of biseksuele meisjes en één op de acht homo- of biseksuele jongens (heel) vaak last heeft van depressieve klachten. Van de homo- of biseksuele jongens heeft negen procent ooit een zelfmoordpoging gedaan. Onder de lesbische of biseksuele meisjes is dat zestien procent. Onder transgenderjongeren lijkt suïcide ook vaker voor te komen.

Hoeveel mensen met transgender gevoelens zijn er in Nederland?

Ongeveer zes procent van de mannen voelt zich gedeeltelijk of geheel vrouw. Van alle vrouwen voelt ongeveer vier procent zich gedeeltelijk of geheel man. Een klein deel van deze mensen voelt onvrede met het lichaam en heeft behoefte aan een geslachtsaanpassende behandeling. In totaal gaat het naar schatting om 48.000 transgenders. Genderdysfore gevoelens kunnen zich al vroeg bij kinderen voordoen. Vaak wordt rond het 10e en 13e jaar duidelijk of deze gevoelens blijvend zijn of niet.

Tot slot

Deze aanvulling op het lespakket Relaties & Seksualiteit is bedoeld om meer inzicht te geven in het belang van aandacht voor seksuele diversiteit in het basisonderwijs. We hopen dat je voldoende tips en hulpmiddelen hebt gekregen om dit ook in praktijk te brengen.

Woordenboek

Seksuele diversiteit	=	De uiteenlopende vormen waarmee mensen uiting geven aan hun seksualiteit in gedrag, sociale contacten en leefwijzen.
LHBT	=	LHBT staat voor lesbisch, homo, bi of transgender.
Homo	=	Als jongen/man val je meestal op jongens/mannen.
Lesbisch	=	Als meisje/vrouw val je meestal op meisjes/vrouwen.
Biseksueel	=	Je valt op zowel jongens als meisjes.
Transgender	=	Iemand die zich niet thuis voelt bij de sekse/het lichaam/het geslacht waarmee hij/zij is geboren.
Coming-out	=	Aan je omgeving vertellen dat je homo, lesbisch of bi bent, dit wordt ook wel uit de kast komen genoemd.

Bronnen:

- Doef, van der, S. (2007). *Kleine mensen, grote gevoelens. De seksuele opvoeding van kinderen.*
- Gijs, L. et al (2009). *Seksuologie.*
- Graaf, H. de, et al. (2012). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012.*
- Graaf, H. de (2014). *Van alle leeftijden. De seksuele levensloop van conceptie tot overlijden.*
- Keuzekamp, S., et al. (2012). *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland.*
- Martens, M. et al. (2010). *Relationele en seksuele vorming in het basisonderwijs: Een effect- en procesevaluatie van de lespakketten "Relaties & Seksualiteit" en "Lekker in je vel".*
- Ohlrichs, Y. en Vlucht, I. van der (2013). *Zwijgen is zonde. Seksuele en relationele vorming aan jongeren in religieus en cultureel diverse groepen.*
- Poelman, J. en Meijer S. (2013). *Lang Leve de Liefde: Seksuele diversiteit. Lesbief bij lespakket Lang Leve de Liefde.*
- Witvliet, M. et al. (2012). *Sociale veiligheid in en rond scholen. Primair onderwijs 2010-2012; Voortgezet onderwijs 2006-2012.*
- Website www.schoolsoutweb.nl.

Colofon

Inhoud: Ilse Peters, Elsbeth Reitzema en Bouko Bakker
Redactie: Colette van den Adel, Didactaal
Illustraties: Marian Latour
Vormgeving: Dox Imagemakers
Drukwerk: GTV Drukwerk
Mogelijk gemaakt door: Ministerie van VWS en het RIVM

Met dank aan: Ineke van der Vlucht (Rutgers WPF), Peter Dankmeijer (Edudivers), Robert van der Gaag (GGD Hollands Midden), Susanne te Braak (COC Nederland), Era Kling (BS 't Ven), Frederique Kleverlaan - de Vries (Willem de Zwijgerschool)

© 2014, Rutgers WPF
Alle rechten voorbehouden

Rutgers WPF
Postbus 9022
3506 GA Utrecht

Bezoekadres:
Oudenoord 176-178
3513 EV Utrecht.
T (030) 231 34 31
F (030) 231 93 87
office@rutgerswfp.nl

www.rutgerswfp.nl